

HILARI ARLANDIS, POLÍTIC COMUNISTA

CASAT AMB LA MESTRA EMPORDANESA JOANA COLOM, VA SER FUNDADOR DEL PSUC, I FUNDADOR I DIRECTOR DE L'ESCOLA DE COMISSARIS POLÍTICS DE SANT CUGAT DEL VALLÈS

El 3 de febrer de 1939 va morir en un bombardeig a Figueres Hilari Arlandis, un comissari polític que va dedicar gran part dels seus 51 anys de vida a lluitar per la classe obrera. La seva carrera política es va estroncar just quan començava a significar-se dins del panorama polític vinculat a la derrotada República. Segurament, si no hagués mort, hauria tingut un paper remarcable dins la lluita duta a terme des de l'exili. Pocs llibres d'història l'esmenten, però gràcies als testimonis que encara queden d'aquell temps, podem recuperar un personatge històric llargament oblidat.

**CARLA FERRERÓS
I NATÀLIA CARBONELL > TEXT**

La ciutat de Figueres va tenir un malaurat paper protagonista les primeres setmanes de 1939. La guerra, que s'havia allargat gairebé tres anys, estava a punt d'arribar a la fi amb la victòria del bàndol franquista. Riuades de gent en direcció a França escapant de l'enemic vencedor travessaven l'Empordà, els bombardejos hi eren més freqüents que mai, i les últimes maniobres del govern republicà s'hi van dur a terme entre final de gener i començament de febrer d'aquell any.

Figueres, capital de la República espanyola

Tal com explica Josep M. Barnils a *La Guerra Civil a Figueres*, les forces

franquistes avançaven implacables per Catalunya, i feien cada vegada més evident que la República estava perdent la guerra. Malgrat aquests esdeveniments, des del govern republicà es feien esforços desesperats per evitar la derrota cada cop més imminent, però la retirada es feia necessària: aquells primers dies de 1939, en què les últimes ciutats republicanes anaven caient a mans dels franquistes, els governs de la Generalitat i de la República es van traslladar a l'Empordà, i Figueres va esdevenir momentània-

El 3 de febrer de 1939 la capital altempordanesa va patir cinc bombardejos, entre el castell i el centre de la ciutat

ment la capital de la República. Eren dies de pluja, però tot i així milers de refugiats travessaven Figueres fugint de les tropes franquistes. Als Límits, unes 30.000 persones esperaven per entrar a França.

Els bombardejos eren freqüents a la ciutat, que ja havia estat bombardejada reiterades vegades des del gener de l'any anterior. La seva situació estratègica –era l'última ciutat de l'Estat que trepitjaven els refugiats que volien travessar la frontera– la convertia en objectiu dels avions bombarders italians i alemanys que col·laboraven amb el bàndol franquista. En poc més d'un any, 18 bombardejos van assolir la ciutat. El 3 de febrer de 1939 la capital altempordanesa patí cinc bombardejos al castell i al centre de la ciutat. Hi

ARXIU FAMILIAR VERA ARLANDIS

>> *Hilari Arlandis i Joana Colom.*

van morir 82 persones: 74 de desconegudes –de les quals 25 eren nens– i 8 de conegudes, segons Barnils. Una d'aquestes persones que l'autor comptabilitza com a desconegudes era Hilari Arlandis, comissari polític comunista. A l'estació, sortien els últims trens en direcció a Portbou.

>> *La Rambla de Figueres assolada pels bombardejos; al fons, el refugi antiaeri construït sobre els urinaris subterranis, i l'edifici on treballava i va morir Arlandis.*

Per reconstruir els últims dies de vida d'Hilari Arlandis ens hem valgut de dos testimonis vius: la seva filla Vera Arlandis Colom (Barcelona, 1936), resident a Pau (Bearn, França), ciutat que les va acollir a ella i a la seva mare durant l'exili, i Nuri Munt i Tomàs (Barcelona, 1921), que havia estat secretària d'Arlandis durant la guerra i que viu a Colòmbia des de l'exili. A més, també hem pogut disposar del testimoni de la seva esposa, Joana Colom Llach (Garrigàs, 1899 – Pau, 1997), a través de les memòries que va enregistrar els anys 70.

Vera Arlandis: «S'ha dit que el meu pare es va entrevistar amb Lenin perquè llavors Trotski era mal vist»

Trajectòria política

Hilari Arlandis Esparza (Barcelona, 1888 – Figueres, 1939) va tenir un paper molt destacat en la política catalana i espanyola tant abans com durant la guerra. Nuri Munt recorda: «Quan vam arribar a Figueres els últims dies de la guerra veníem de Sant Cugat del Vallès, on hi havia l'Escola de Comissaris Polítics que ell havia fundat. Allà hi teníem les tendes, perquè hi venien els comissaris del front a fer cursets. Jo anava sempre amb ell». Munt provenia d'una família d'esquerres i portava la comptabilitat del negoci del pare, que tenia una indústria de fusteria mecànica al Clot. En els baixos hi havia l'oficina que durant els primers temps de la guerra va servir d'aixopluc contra el fred per als militars republicans. Va ser llavors que la jove Nuri va decidir que volia fer alguna cosa, i un oncle seu la va portar a la seu del PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya), al Casal Carles Marx del passeig de Gràcia; allà

FONS JOSEP M. BARNILS

ARXIU FAMILIAR VERA ARLANDIS

>> Projectils d'artilleria al peu del monument a Narcís Monturiol, a la placeta baixa de la Rambla.

va conèixer Arlandis i va esdevenir la secretària que el va acompanyar a tot arreu fins al final.

Aquell 1936, Arlandis era membre del Comitè Central del PSUC, partit creat el juliol del mateix any per la fusió de diferents grups polítics, entre els quals hi havia el PCC (Partit Comunista de Catalunya), fundat pocs anys abans pel mateix Hilari Arlandis, entre d'altres. La seva carrera política, però, no començava pas aquí: havia estat militant i dirigent de la CNT (Confederació Nacional del Treball), després de CSR (Comitès Sindicalistes Revolucionaris) i més tard del PCE (Partit Comunista Espanyol), del BOC (Bloc Obrer i Camperol), del PCC (Partit Comunista de Catalunya) i finalment del PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya). Aquesta dilatada trajectòria el va portar el 1921 a Moscou per participar, juntament amb Maurín, Nin, Ibáñez i Gaston Leval, al Primer Congrés de la ISR (Internacional Sindical Roja). Hi ha qui diu que es va entrevistar amb Lenin; la seva filla, però, té el dubte de si va ser amb Lenin o amb Trotski: «S'ha dit que es va entrevistar amb Le-

nin perquè llavors Trotski era mal vist. Quan la meua mare m'ho va explicar valia més no parlar de Trotski...». Arlandis va escriure, dirigir o col·laborar en diaris com *Acción Sindicalista*, *La Batalla*, *La Correspondance Internacional*, *Lucha Obrera*, *L'Hora* i *Catalunya Roja*. Per lluitar d'acord amb les seves idees va patir diverses vegades persecució, presó i exili: el 1925 va passar força temps a la presó Model de Barcelona, des d'on va prosseguir per carta el festeig amb Joana Colom, que havia conegut un any abans al tren mentre ella, que llavors tenia 25 anys, anava de Girona a Maials per ocupar la plaça de mestra que se li havia assignat. «Quan a casa van assabentar-se que cada dia rebia una carta que venia de la presó van posar el crit al cel. Mesos més tard vaig visitar l'Hilari. Era la primera vegada que visitava una presó. Va ser allà on es pot dir que el vaig conèixer, perquè només l'havia vist aquella vegada al tren... I va passar el

Joana Colom: «I va passar el temps així, jo a Maials i ell a la presó, escrivint-nos i fent créixer l'amor»

temps així, jo a Maials i ell a la presó, escrivint-nos i fent créixer l'amor; era tot el que es podia fer», recorda Joana a les seves memòries.

Hilari i Joana van viure primer a València i després, amb la República del 1931, a Barcelona. Moviments polítics com ara reunions clandestines durant la Dictadura de Primo de Rivera els van dur a Madrid, Sant Sebastià, París... El 1931 ella va obtenir plaça de mestra a Barcelona i ell continuà la seva carrera política. Aquells anys la implicació fou total, no només per part d'ell, que es dedicava exclusivament al partit, sinó també per part d'ella, que a més de viatjar amb ell tant com la feina de mestra li permetia, també intervenia en conferències, com a propagandista o fent correccions d'articles. L'estiu del 1935 van anar junts, per última vegada, a Moscou, on se celebrava el VII Congrés de la IC (Internacional Comunista). Després, dos fets emocionalment oposats van marcar per sempre les seves vides: el naixement de la seva filla Vera, el juny, i l'esclat de la Guerra Civil, amb prou feines un mes més tard.

ARXIU FAMILIAR VERA ARLANDIS

>> Hilari Arlandis,
amb uniforme,
i Joana Colom.

>> Una foto familiar
d'Hilari, Joana i Vera.

La Guerra Civil Espanyola

Durant la Guerra, Arlandis va crear i dirigir l'Escola de Comissaris Polítics a Sant Cugat del Vallès, situada a la torre de Can Móra. L'Escola, inaugurada pel president Companys el 1937, va ser el primer camp d'instrucció premilitar de Catalunya. Nuri Munt recorda: «Als que venien del front se'ls feia un cursset de tres o quatre setmanes. Dormien en tendes instal·lades allà mateix; jo també. Amb la retirada vam anar cap a Figueres. Sempre anava amb ell... fins que el van matar. Feia una setmana que hi érem, però no dormíem a Figueres mateix. Treballàvem a l'edifici ocupat per la Creu Roja, a la Rambla. De dia sí que estàvem a Figueres; a la nit no, pels bombardejos. Dormíem en poblets propers, amb famílies simpatitzants del partit. A cada família érem poquets els que hi anàvem. Jo estava amb l'Arlandis i prou. La Joana i la Vera, que devia tenir dos o tres anys, estaven en un altre grup, perquè ella era mestra. Tot el que jo tenia, no sé si era una maleteta petita o una motxilla, es va quedar al poblet, perquè arran del que va passar ja no hi vaig tornar. D'allà, cap a la frontera».

El dia 3 de febrer de 1939, Arlandis i Munt es trobaven treballant a la Rambla de Figueres quan van sentir les sirenes. «L'Arlandis em deia "Anem, nena", perquè em deia *nena*, i jo li contestava "Ja, ja... un moment", i ell va baixar l'escala. Després de caure la bomba, una companya va baixar i va tornar enrere i va dir "Hi ha un munt de morts i ferits, i hi ha l'Arlandis, també", i em va dir que li semblava que estava mort perquè la posició que tenia era... El va matar la bomba, que va caure per l'escala, i a mi no em va matar per tossuda». La secretària, fidel fins a l'últim moment, va recollir un maletí que ell portava quan la bomba va esclatar. Sabedora del contingut i la importància d'aquella maleta, volia fer-la arribar a la vídua d'Arlandis. No va poder. «Vaig fer avisar la Joana que jo tenia el maletí de l'Arlandis, però no va aparèixer i ja tothom anava marxant. Jo no sabia què fer ni on anar... Al final, quan jo estava en un camp de refugiats a França, a Magnac-Laval, vaig

Nuri Munt: «El va matar la bomba, que va caure per l'escala, i a mi no em va matar per tossuda»

intentar trobar-la per mitjà d'uns francesos que sabia que eren amics de la Joana, perquè temps abans ja se li havien emportat la nena, quan hi va haver els bombardejos a Barcelona. Aleshores aquests amics francesos em van fer una visita i els vaig donar el maletí. Si mai ha arribat a la Joana, no ho sé». En aquella maleta hi havia el llibre que havia escrit Arlandis i que encara no s'havia publicat sobre Ramon de Casanellas, polític i militant de la CNT que va intervenir en l'atemptat on va morir el president del govern espanyol Fernando Dato. Com Arlandis, va participar en la consolidació del PCC i del PCE. Casanellas va morir el 1933 en un accident de trànsit quan anava a Madrid per assistir a una reunió del partit, i se sospita que aquest accident va ser fruit d'un atemptat. Potser aquelles pàgines que mai han vist la llum haurien revelat el misteri de la mort d'aquest personatge proper a Arlandis.

Carla Ferrerós Pagès és estudiant de filologia catalana.
Natàlia Carbonell Ros és estudiant de filologia catalana.